3

THEMA 3 VAN 9

Conjunctuur

Goede tijden, slechte tijden: indicatoren en gevolgen

6 lessen · rekenopdrachten · examenopgave · eindquiz · antwoordmodel

Werkboek — naam: _____ klas: _____

Les 3.1 — Wat is conjunctuur?

Leerdoel: Je onderscheidt hoogconjunctuur, laagconjunctuur, recessie en depressie, en je herkent ze aan cijfers over groei en inflatie.

Eindtermen: I1.2

Waar gaat het om?

In thema 2 zag je dat de productiecapaciteit op lange termijn rustig groeit. De werkelijke productie doet dat niet: soms draait de economie op volle toeren, soms hapert ze. Die schommelingen op korte termijn heten de **conjunctuur** . In deze les leer je de vier conjuncturele situaties van elkaar onderscheiden (eindterm I1.2).

Kerntheorie

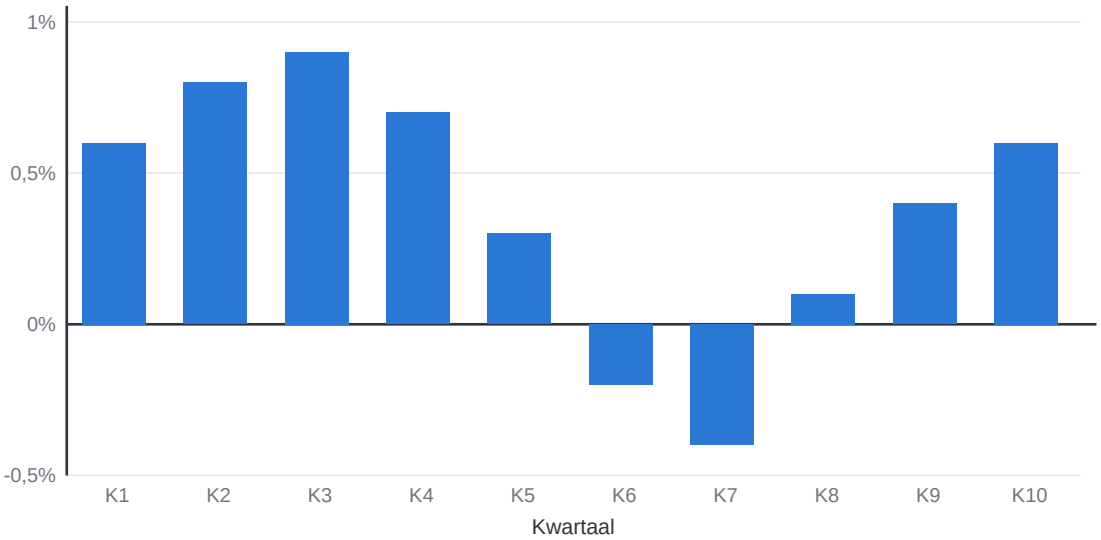
Conjunctuur

Conjunctuur is de golfbeweging van de economische activiteit rond de trend van de structurele groei. De groei wordt vaak per kwartaal gemeten, ten opzichte van het kwartaal ervoor.

Vier situaties

- **Hoogconjunctuur** : **overbesteding** . De bestedingen zijn groter dan de productiecapaciteit; lage werkloosheid en toenemende inflatie.
- **Laagconjunctuur** : **onderbesteding** . De bestedingen zijn kleiner dan de productiecapaciteit; hoge werkloosheid en afnemende inflatie.
- **Recessie** : minimaal een half jaar negatieve groei (krimp van het bbp).
- **Depressie** : recessie én deflatie (een dalend prijspeil).

Groei van het reële bbp per kwartaal (ten opzichte van het vorige kwartaal)

In K6 en K7 krimpt de economie twee kwartalen achter elkaar (een half jaar): een recessie. Vereenvoudigd voorbeeld met verzonnen getallen.

Vier conjuncturele situaties

Situatie	Kenmerk	Werkloosheid	Inflatie
Hoogconjunctuur	overbesteding: bestedingen groter dan de productiecapaciteit	laag	stijgt
Laagconjunctuur	onderbesteding: bestedingen kleiner dan de productiecapaciteit	hoog	daalt
Recessie	minstens een half jaar negatieve groei (krimp)	stijgt	daalt meestal
Depressie	recessie én deflatie (dalend prijspeil)	zeer hoog	negatief

Toepassen

Examenvraag: recessie of niet? (2 punten)

Het reële bbp van een land groeit in vier opeenvolgende kwartalen met 0,4%, -0,1%, 0,2% en -0,3%. Een journalist schrijft: "Het land zit in een recessie." Leg uit of de journalist gelijk heeft.

Uitwerking

1. Recessie: minimaal een half jaar (twee kwartalen achter elkaar) negatieve groei.
2. De kwartalen met krimp liggen niet achter elkaar: daartussen is er groei.

Antwoord

Nee. Er is wel twee keer een kwartaal met krimp, maar niet twee kwartalen achter elkaar. Er is dus (nog) geen half jaar negatieve groei, en dus geen recessie.

Veelgemaakte fout

Lagere groei met krimp verwarren. Als de groei daalt van 2% naar 0,5%, groeit de economie nog. Pas bij negatieve groei krimpt ze.

Kernbegrippen

Conjunctuur
Schommelingen van de economische activiteit op korte termijn rond de trend van de structurele groei.

Hoogconjunctuur
Situatie van overbesteding: lage werkloosheid en toenemende inflatie.

Laagconjunctuur
Situatie van onderbesteding: hoge werkloosheid en afnemende inflatie.

Recessie
Situatie waarin minimaal een half jaar sprake is van negatieve groei.

Depressie
Situatie van recessie én deflatie.

Verwerkingsopdracht

Werk de opdrachten uit in je schrift of in de invulvelden.

1. In welke kwartalen is er volgens de grafiek een recessie? Leg uit.

2. In welke periode lijkt de economie in een hoogconjunctuur te zitten?

3. Welke extra informatie heb je nodig om te bepalen of er sprake is van een depressie?

Oefeningen

Brons: Kennis & Begrip

1. Wat is conjunctuur?

2. Wanneer spreek je van een recessie?

Zilver: Toepassing & Rekenen

3. Wat is het verschil tussen een recessie en een depressie?

Goud: Analyse & Evaluatie — de uitdaging

4. De groei is drie kwartalen achter elkaar positief, maar steeds lager: 0,9%, 0,5%, 0,1%. Is er sprake van een recessie? Leg uit.

Les 3.2 — Bestedingen en de conjunctuur

Leerdoel: Je legt uit hoe over- en onderbesteding ontstaan en welke bestedingen (investeringen, export, consumptie) het sterkst schommelen.

Eindtermen: I1.1, I1.2

Waar gaat het om?

De conjunctuur wordt vooral gedreven door de **bestedingen** : C + I + O + E - M. Gaan die harder omhoog dan de productiecapaciteit, dan ontstaat overbesteding; blijven ze achter, dan onderbesteding. In deze les gebruik je de economische indicatoren (bbp, export, investeringen en consumptie) om de conjunctuur te volgen (eindterm I1.1).

Kerntheorie

Bestedingen tegenover capaciteit

Overbesteding : bestedingen > productiecapaciteit. Bedrijven draaien op volle toeren, er is te weinig personeel, prijzen stijgen.

Onderbesteding : bestedingen < productiecapaciteit. Machines staan stil, mensen worden werkloos, prijzen stijgen minder.

Bestedingen en productiecapaciteit (mld euro)

	Jaar 1	Jaar 2
Productiecapaciteit	800	816
Bestedingen (C + I + O + E - M)	820	790
Verschil	+ 20: overbesteding	- 26: onderbesteding

Vereenvoudigd voorbeeld met verzonnen getallen.

Welke bestedingen schommelen het meest?

• **Investeringen** zijn het gevoeligst: bedrijven investeren alleen als ze verwachten dat ze de capaciteit nodig hebben, en stellen investeringen bij slechte vooruitzichten makkelijk uit.

• **Export** hangt af van de conjunctuur in andere landen. Voor een open economie als Nederland is dat een belangrijke bron van schommelingen.

• **Consumptie** is stabieler: veel uitgaven (wonen, eten) gaan altijd door. Grote aankopen (auto, keuken) worden wel uitgesteld.

Groei van bestedingen in een goed en een slecht jaar (reëel, %)

	Hoogconjunctuur	Laagconjunctuur
Consumptie (C)	+ 2,0	- 0,5
Investeringen (I)	+ 6,0	- 8,0
Export (E)	+ 5,0	- 3,0
Bbp	+ 2,8	- 1,2

Investeringen en export schommelen veel sterker dan de consumptie. Vereenvoudigd voorbeeld met verzonnen getallen.

Toepassen

Examenvraag: export en conjunctuur (2 punten)

Duitsland, de belangrijkste afnemer van Nederlandse producten, belandt in een recessie. Leg uit hoe dit kan leiden tot onderbesteding in Nederland.

Uitwerking

1. Duitse bedrijven en consumenten kopen minder: de Nederlandse export daalt.
2. Nederlandse exporteurs produceren en investeren minder de bestedingen dalen onder de productiecapaciteit.

Antwoord

Door de recessie in Duitsland daalt de vraag naar Nederlandse producten: de export (E) daalt. Exporterende bedrijven gaan minder produceren en investeren (I daalt). De totale bestedingen worden kleiner dan de productiecapaciteit: onderbesteding.

Veelgemaakte fout

Productiecapaciteit en productie verwarren. De capaciteit is wat er kan worden gemaakt; de bestedingen bepalen wat er op korte termijn wordt gemaakt.

Kernbegrippen

Overbesteding
De totale bestedingen zijn groter dan de productiecapaciteit.

Onderbesteding
De totale bestedingen zijn kleiner dan de productiecapaciteit.

Economische indicatoren
Bbp, export, investeringen en consumptie als maat voor de conjunctuur.

Verwerkingsopdracht

Werk de opdrachten uit in je schrift of in de invulvelden.

1. Welke conjuncturele situatie is er in jaar 1 en in jaar 2 volgens de tabel? Leg uit.

2. Welke besteding schommelt het sterkst volgens de tabel? Waarom juist die?

3. Waarom daalt in een laagconjunctuur de verkoop van nieuwe auto’s veel sterker dan die van boodschappen?

Oefeningen

Brons: Kennis & Begrip

1. Wat is overbesteding?

Zilver: Toepassing & Rekenen

2. De productiecapaciteit is 900 mld euro, de bestedingen zijn 870 mld euro. Wat voor situatie is dit, en hoe groot is het verschil?

3. Waarom schommelen investeringen sterker dan consumptie?

Goud: Analyse & Evaluatie — de uitdaging

4. Leg uit waarom een recessie bij belangrijke handelspartners kan leiden tot een laagconjunctuur in Nederland.

Les 3.3 — Vertrouwen en arbeidsmarkt als indicatoren

Leerdoel: Je gebruikt vertrouwensindicatoren en arbeidsmarktindicatoren om de conjunctuur te beoordelen, en je legt uit welke indicatoren voor- of achterlopen.

Eindtermen: I1.1

Waar gaat het om?

Het bbp wordt pas weken na afloop van een kwartaal gepubliceerd. Wie eerder wil weten hoe het gaat, kijkt naar andere **conjunctuurindicatoren** : hoe positief zijn consumenten en producenten, en wat gebeurt er op de arbeidsmarkt (eindterm I1.1)? Sommige indicatoren lopen voor, andere lopen achter.

Kerntheorie

Vertrouwensindicatoren

Het **consumentenvertrouwen** en het **producentenvertrouwen** worden gemeten met enquêtes: hoe zien mensen en ondernemers de economie en hun eigen situatie? De uitkomst is een saldo: het percentage positieve min het percentage negatieve antwoorden. Vertrouwensindicatoren zijn **vooruitlopend** : ze veranderen vaak vóór de bestedingen.

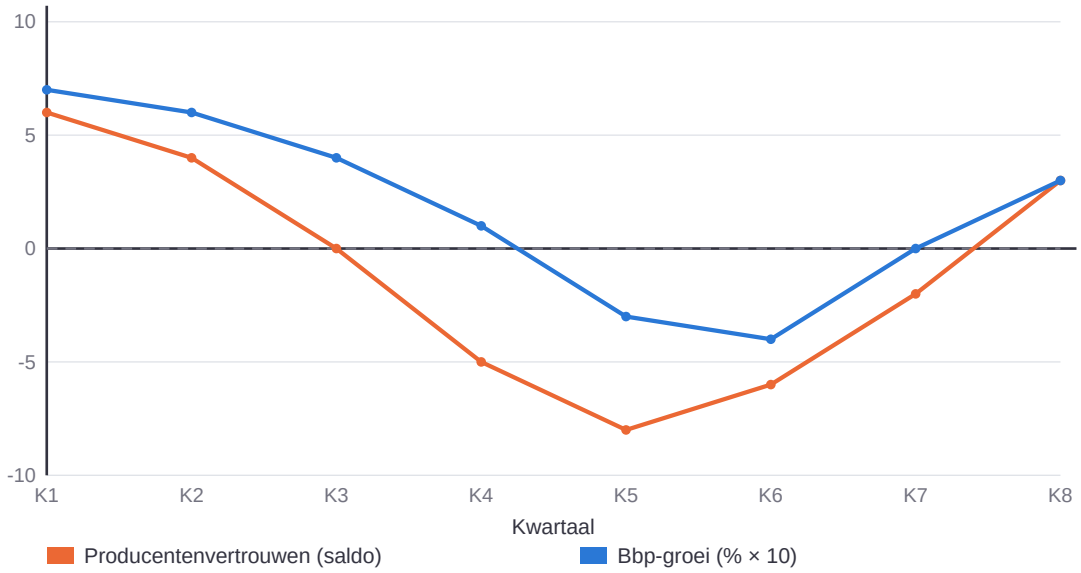
Arbeidsmarktindicatoren

Werkgelegenheid : het aantal banen (of werkenden). **Werkloosheid** : mensen die werk zoeken en direct beschikbaar zijn, maar geen betaald werk hebben. De werkloosheid is meestal **naijlend** : bedrijven ontslaan pas als ze zeker weten dat het slecht blijft gaan, en nemen pas mensen aan als het herstel zeker is.

Conjunctuurindicatoren

Soort	Indicator	Wanneer reageert hij?
Vertrouwensindicator	producentenvertrouwen	vooruitlopend: ondernemers zien orders binnenkomen of wegvallen
Vertrouwensindicator	consumentenvertrouwen	vooruitlopend: hoe mensen de toekomst inschatten
Economische indicator	investeringen, export	vroeg en sterk
Economische indicator	bbp, consumptie	gelijklopend
Arbeidsmarktindicator	werkgelegenheid	iets later
Arbeidsmarktindicator	werkloosheid	naijlend: bedrijven ontslaan pas als de daling aanhoudt

Producentenvertrouwen en bbp-groei

Het vertrouwen daalt eerder dan de groei, en herstelt ook eerder: een vooruitlopende indicator. Saldo = % positieve min % negatieve antwoorden. Vereenvoudigd voorbeeld met verzonnen getallen.

Toepassen

Examenvraag: indicatoren lezen (2 punten)

Het producentenvertrouwen is twee kwartalen achter elkaar sterk gedaald, maar het bbp groeit nog en de werkloosheid is nog laag. Een econoom verwacht toch een laagconjunctuur. Leg uit waarom.

Uitwerking

1. Producentenvertrouwen is vooruitlopend: het geeft aan dat orders en verwachtingen nu al teruglopen.
2. Bbp en werkloosheid reageren later: de daling van de productie en de ontslagen komen nog.

Antwoord

Het producentenvertrouwen loopt voor op de conjunctuur: ondernemers zien al dat er minder orders binnenkomen en zullen minder gaan produceren en investeren. Het bbp en vooral de werkloosheid reageren pas later.

Veelgemaakte fout

Werkgelegenheid en werkloosheid als spiegelbeeld zien. Als er meer banen bij komen, kan de werkloosheid toch gelijk blijven, bijvoorbeeld als er ook meer mensen gaan werken of zoeken.

Kernbegrippen

Consumentenvertrouwen

Hoe positief consumenten zijn over de economie en hun eigen financiële situatie (enquête, saldo).

Producentenvertrouwen
Hoe positief ondernemers zijn over orders, productie en de economie (enquête, saldo).

Vooruitlopende indicator
Indicator die verandert vóór de productie verandert, zoals het vertrouwen.

Naijlende indicator
Indicator die pas na de productie verandert, zoals de werkloosheid.

Werkgelegenheid
Het aantal banen (of werkenden) in een land.

Werkloosheid
Mensen die werk zoeken en direct beschikbaar zijn, maar geen betaald werk hebben.

Verwerkingsopdracht

Werk de opdrachten uit in je schrift of in de invulvelden.

1. Laat met de grafiek zien dat het producentenvertrouwen een vooruitlopende indicator is.

2. Leg uit hoe een daling van het consumentenvertrouwen de bestedingen kan beïnvloeden.

3. Noem een indicator die achterloopt op de conjunctuur, en leg uit waarom.

Oefeningen

Brons: Kennis & Begrip

1. Noem drie soorten conjunctuurindicatoren.

Zilver: Toepassing & Rekenen

2. Waarom is het producentenvertrouwen een vooruitlopende indicator?

3. Waarom loopt de werkloosheid vaak achter de conjunctuur aan?

Goud: Analyse & Evaluatie — de uitdaging

4. De werkgelegenheid stijgt, maar de werkloosheid daalt niet. Hoe kan dat?

Les 3.4 — Hoogconjunctuur: krapte en inflatie

Leerdoel: Je legt uit hoe overbesteding leidt tot stijgende inflatie, een krappe arbeidsmarkt en hogere lonen.

Eindtermen: I1.2, I1.3

Waar gaat het om?

Als het goed gaat met de economie, merkt iedereen dat: genoeg werk, stijgende lonen, volle restaurants. Maar een hoogconjunctuur heeft ook een keerzijde: prijzen gaan harder stijgen. In deze les zie je hoe overbesteding doorwerkt op inflatie, werkgelegenheid en inkomens (eindtermen I1.2 en I1.3).

Kerntheorie

Overbesteding en bestedingsinflatie

Bij overbesteding is de vraag groter dan wat bedrijven kunnen leveren. Bedrijven kunnen hun prijzen verhogen zonder klanten te verliezen: **bestedingsinflatie** . Ook ontstaan wachttijden en tekorten.

Krappe arbeidsmarkt en lonen

Bedrijven willen meer produceren en zoeken personeel. De **werkgelegenheid** stijgt, de **werkloosheid** daalt en er ontstaan veel **vacatures** : een krappe arbeidsmarkt. Werknemers kunnen hogere lonen afdwingen. Als bedrijven die hogere loonkosten doorberekenen in hun prijzen, kan een **loon-prijsspiraal** ontstaan.

De loon-prijsspiraal in een hoogconjunctuur

1. Overbesteding: vraag groter dan capaciteit
2. Prijzen stijgen: bestedingsinflatie
3. Hogere looneisen: krappe arbeidsmarkt
4. Kosten stijgen: bedrijven verhogen prijzen

-> en daarna begint het weer bij stap 1.

Toepassen

Examenvraag: hoogconjunctuur (3 punten)

In een land is de werkloosheid gedaald tot 3,5%, er zijn meer vacatures dan werklozen en de inflatie stijgt van 2% naar 4%. Vakbonden eisen 7% loonsverhoging. Leg uit hoe deze looneis de inflatie verder kan opdrijven.

Uitwerking

1. Hogere lonen hogere kosten per product voor bedrijven (als de productiviteit minder stijgt).
2. Bij overbesteding kunnen bedrijven die kosten makkelijk doorberekenen in hun prijzen.
3. Hogere prijzen werknemers eisen weer compensatie: loon-prijsspiraal.

Antwoord

Een loonstijging van 7% verhoogt de loonkosten per product. Omdat de vraag groot is

(overbesteding), kunnen bedrijven die kosten doorberekenen in hogere prijzen. Daardoor stijgt de inflatie verder, waarna werknemers weer hogere lonen eisen: een loon-prijsspiraal.

Veelgemaakte fout

Inflatie verwarren met hoge prijzen. Inflatie is een stijging van het algemeen prijspeil. Dalende inflatie betekent dat prijzen langzamer stijgen, niet dat ze dalen.

Kernbegrippen

Inflatie
Een stijging van het algemeen prijspeil.

Bestedingsinflatie
Inflatie doordat de vraag groter is dan wat bedrijven kunnen leveren.

Krappe arbeidsmarkt
Meer vacatures dan geschikte werkzoekenden.

Loon-prijsspiraal
Prijsstijgingen leiden tot hogere looneisen, die weer leiden tot hogere prijzen, enzovoort.

Verwerkingsopdracht

Werk de opdrachten uit in je schrift of in de invulvelden.

1. Beschrijf de vier stappen van de loon-prijsspiraal in eigen woorden.

2. Waarom kan een tekort aan personeel de groei in een hoogconjunctuur afremmen?

3. Geef een voorbeeld uit je eigen omgeving van bestedingsinflatie.

Oefeningen

Brons: Kennis & Begrip

1. Wat gebeurt er met de inflatie in een hoogconjunctuur?

Zilver: Toepassing & Rekenen

2. Leg uit wat een loon-prijsspiraal is.

3. Waarom kunnen werknemers in een hoogconjunctuur makkelijker hogere lonen afdwingen?

Goud: Analyse & Evaluatie — de uitdaging

4. Waarom is een hoogconjunctuur niet alleen maar goed nieuws?

Les 3.5 — Laagconjunctuur, recessie en depressie

Leerdoel: Je legt uit hoe onderbesteding leidt tot werkloosheid en dalende inflatie, en waarom deflatie gevaarlijk is.

Eindtermen: I1.2, I1.3

Waar gaat het om?

Bij onderbesteding draait het omgekeerd: bedrijven verkopen minder, schrappen investeringen en ontslaan mensen. In de ergste gevallen krimpt de economie (recessie) of dalen zelfs de prijzen (depressie). In deze les zie je de gevolgen van een laagconjunctuur (eindtermen I1.2 en I1.3).

Kerntheorie

Onderbesteding

Bij onderbesteding blijft de vraag achter bij de productiecapaciteit. Bedrijven hebben overcapaciteit: machines staan stil, personeel heeft te weinig te doen. Gevolgen:

- de **werkgelegenheid** daalt en de **werkloosheid** stijgt;
- de **inflatie** daalt: bedrijven verhogen hun prijzen minder om toch te verkopen;
- winsten dalen, en meer mensen zijn afhankelijk van een uitkering.

Hoe een laagconjunctuur zichzelf kan versterken

1. Bestedingen dalen: minder export of minder vertrouwen ->
2. Minder productie: bedrijven investeren minder ->
3. Meer werkloosheid: lagere inkomens ->
4. Nog minder bestedingen: consumptie daalt verder

Deflatie en depressie

Bij **deflatie** daalt het algemeen prijspeil. Dat lijkt prettig, maar het is gevaarlijk: mensen en bedrijven stellen aankopen uit omdat het later goedkoper is, waardoor de bestedingen verder dalen. Ook wordt de reële last van schulden zwaarder, terwijl inkomens dalen. Recessie plus deflatie heet een **depressie** .

Toepassen

Examenvraag: waarom is deflatie gevaarlijk? (2 punten)

In een land dalen de prijzen al een jaar met gemiddeld 1% per jaar. Een minister zegt: "Goed nieuws voor de koopkracht." Een econoom maakt zich juist zorgen. Leg uit waarom deflatie de laagconjunctuur kan verergeren.

Uitwerking

1. Bij dalende prijzen stellen consumenten en bedrijven aankopen uit: later is het goedkoper.
2. Daardoor dalen de bestedingen verder minder productie meer werkloosheid.

Antwoord

Als mensen verwachten dat prijzen blijven dalen, stellen ze aankopen uit. De bestedingen dalen nog verder, waardoor bedrijven minder produceren en mensen ontslaan. Zo verergert de laagconjunctuur.

Veelgemaakte fout

Dalende inflatie en deflatie door elkaar halen. Van 4% naar 1% inflatie: prijzen stijgen minder snel. Deflatie: prijzen dalen (inflatie onder 0%).

Kernbegrippen

Deflatie

Een daling van het algemeen prijspeil.

Overcapaciteit

Productiecapaciteit die niet wordt gebruikt omdat de vraag te klein is.

Verwerkingsopdracht

Werk de opdrachten uit in je schrift of in de invulvelden.

1. Vul de keten uit het schema in met een concreet voorbeeld.

2. Leg uit waarom deflatie vooral nadelig is voor mensen en bedrijven met schulden.

3. Leg met een cijfervoorbeeld het verschil uit tussen dalende inflatie en deflatie.

Oefeningen

Brons: Kennis & Begrip

1. Wat is deflatie?

Zilver: Toepassing & Rekenen

2. Waarom is deflatie gevaarlijk voor de economie?

3. Wat gebeurt er met de inflatie in een laagconjunctuur, en waarom?

Goud: Analyse & Evaluatie — de uitdaging

4. Leg uit hoe een laagconjunctuur zichzelf kan versterken.

Les 3.6 — Conjunctuur en inkomens

Leerdoel: Je berekent de verandering van de koopkracht en legt uit hoe de conjunctuur doorwerkt op inkomens, werkgelegenheid en werkloosheid.

Eindtermen: I1.3, A2

Waar gaat het om?

De conjunctuur raakt ieders portemonnee, maar niet bij iedereen op dezelfde manier. In deze les reken je met nominaal en reëel inkomen en zie je hoe de conjunctuur doorwerkt op inkomens, werkgelegenheid en werkloosheid (eindterm I1.3).

Kerntheorie

Inflatie meten

Het CBS meet de inflatie met de **consumentenprijsindex (CPI)** : de prijsontwikkeling van een vast pakket goederen en diensten dat een gemiddeld huishouden koopt. De procentuele stijging van de CPI is de inflatie.

Nominaal en reëel inkomen

Het **nominale inkomen** is het bedrag in euro's. Het **reële inkomen** (de **koopkracht**) houdt rekening met de prijsstijging.

indexcijfer reëel inkomen = indexcijfer nominaal inkomen / prijsindexcijfer × 100

Nominaal en reëel inkomen

	Hoogconjunctuur	Laagconjunctuur
Nominaal inkomen	+ 4%	+ 2%
Inflatie (consumentenprijsindex)	+ 2%	- 1% (deflatie)
Reëel inkomen (koopkracht)	104 / 102 × 100 = 102,0 + 2,0%	102 / 99 × 100 = 103,0 + 3,0%

Let op: in de laagconjunctuur stijgt de koopkracht hier voor wie zijn baan houdt. Wie werkloos wordt, gaat er flink op achteruit. Vereenvoudigd voorbeeld met verzonnen getallen.

Gevolgen van de conjunctuur

	Hoogconjunctuur	Laagconjunctuur
Inflatie	stijgt (bestedingsinflatie)	daalt, soms deflatie
Werkgelegenheid	stijgt	daalt
Werkloosheid	daalt	stijgt
Inkomens	lonen en winsten stijgen	winsten dalen, meer mensen met een uitkering

Toepassen

Examenvraag: koopkracht (2 punten)

In een hoogconjunctuur stijgen de cao-lonen met 3%. De inflatie is 5%. Een werknemer zegt: "Ik ga er 3% op vooruit." Bereken hoeveel procent zijn koopkracht werkelijk verandert (één decimaal).

Uitwerking

1. 103 / 105 × 100 = 98,1.
2. De koopkracht daalt met 1,9%.

Antwoord

Zijn koopkracht daalt met 1,9%: de prijzen stijgen harder dan zijn loon.

Veelgemaakte fout

Percentages aftrekken. 3% - 5% = -2% is een benadering. Op het examen deel je de indexcijfers: 103 / 105 × 100.

Kernbegrippen

Consumentenprijsindex (CPI)
Indexcijfer van de prijzen van een vast pakket goederen en diensten van een gemiddeld huishouden.

Nominaal inkomen
Inkomen in euro’s, zonder rekening te houden met prijsveranderingen.

Reëel inkomen (koopkracht)
Inkomen gecorrigeerd voor prijsveranderingen: wat je ervan kunt kopen.

Verwerkingsopdracht

Werk de opdrachten uit in je schrift of in de invulvelden.

1. Controleer de berekeningen van het reële inkomen in de tabel.

2. De koopkracht stijgt in de laagconjunctuur in de tabel. Waarom is dat toch geen goed nieuws voor iedereen?

3. Welke groepen gaan er in een periode van hoge inflatie vaak op achteruit? Noem er twee.

Oefeningen

Brons: Kennis & Begrip

1. Wat is koopkracht?

Zilver: Toepassing & Rekenen

2. Je loon stijgt met 3%, de inflatie is 5%. Wat gebeurt er met je koopkracht (één decimaal)?

3. Je verdient € 2.500 per maand. Je loon stijgt met 2% en de inflatie is 4%. Wat is je nieuwe nominale loon, en hoeveel is dat in prijzen van vorig jaar?

Goud: Analyse & Evaluatie — de uitdaging

4. Waarom dalen winsten in een laagconjunctuur meestal sterker dan lonen?

Rekenopdrachten

Reken met de begrippen en formules uit dit thema. Schrijf je berekening volledig uit: op het examen krijg je punten voor de berekening, niet alleen voor de uitkomst.

Basis

1. De productiecapaciteit is 900 mld euro, de bestedingen 870 mld euro. Hoe groot is de onderbesteding (mld euro)?

Antwoord (mld €): _____

2. De beroepsbevolking is 9,6 miljoen. Er zijn 384.000 werklozen. Bereken het werkloosheidspercentage.

Antwoord (%): _____

3. Het reële bbp daalt van 800 naar 792 mld euro. Bereken de groei.

Antwoord (%): _____

7. Je verdient € 2.500 per maand en krijgt 2% loonsverhoging. Wat is je nieuwe loon?

Antwoord (€): _____

Niveau 3F

4. De CPI stijgt van 120 naar 126. Hoe groot is de inflatie?

Antwoord (%): _____

5. Je loon stijgt met 3%, de inflatie is 5%. Bereken de verandering van je koopkracht (één decimaal).

Antwoord (%): _____

6. Je loon stijgt met 4%, de inflatie is 2%. Bereken de verandering van je koopkracht (één decimaal).

Antwoord (%): _____

Examenniveau

8. Gebruik opdracht 7. De inflatie is 4%. Hoeveel is je nieuwe loon waard in prijzen van vorig jaar (twee decimalen)?

Antwoord (€): _____

9. Het nominale bbp stijgt met 1,5%, de prijzen met 2,0%. Bereken de verandering van het reële bbp (één decimaal).

Antwoord (%): _____

10. De cao-lonen stijgen met 2,5%, de inflatie is 1,2%. Bereken de verandering van de koopkracht (één decimaal).

Antwoord (%): _____

Examenopgave: Afkoelend Westland

6 vragen · 11 punten · ongeveer 35 minuten

Westland is een open economie die veel exporteert. Na een lange periode van hoogconjunctuur lijkt de economie af te koelen. Het statistisch bureau publiceert de cijfers van het afgelopen jaar (bron 1). In het nieuws wordt gesproken over de lonen (bron 2).

Bron 1

Conjunctuurindicatoren van Westland

	K1	K2	K3	K4
Groei reëel bbp (t.o.v. vorig kwartaal, %)	0,5	0,2	-0,1	-0,3
Producentenvertrouwen (saldo)	4	-3	-9	-11
Werkloosheid (%)	3,6	3,6	3,7	4,1
Inflatie (%)	3,0	2,6	1,9	1,2

Fictieve gegevens.

Bron 2

Vakbond: "Koopkracht moet omhoog"

In de nieuwe cao spreken werkgevers en vakbond een loonsverhoging af van 2,5%. De vakbond is tevreden: "Met een inflatie van 1,2% gaan onze leden er eindelijk weer op vooruit." Een econoom waarschuwt dat de inflatie verder kan dalen: "Als de prijzen gaan dalen, hebben we een groter probleem."

Vraag 1 (1 punt)

Is er in Westland aan het eind van K4 sprake van een recessie? Leg uit met bron 1.

Vraag 2 (2 punten)

Leg met bron 1 uit dat het producentenvertrouwen een vooruitlopende indicator is.

Vraag 3 (2 punten)

De economie krimpt al in K3, maar de werkloosheid stijgt pas in K4 duidelijk. Verklaar dit.

Vraag 4 (2 punten)

Verklaar met behulp van de conjunctuur waarom de inflatie in Westland daalt.

Vraag 5 (2 punten)

Bereken met bron 2 met hoeveel procent de koopkracht van werknemers met deze cao verandert (één decimaal).

Vraag 6 (2 punten)

Leg uit waarom de econoom in bron 2 dalende prijzen (deflatie) een groter probleem vindt.

Eindquiz

1. Wanneer is er sprake van een recessie?

A. Als de inflatie stijgt

B. Als de werkloosheid boven 5% komt

C. Eén kwartaal lage groei

D. Minimaal een half jaar negatieve groei

2. Een depressie is…

A. een periode van lage groei.

B. een stijging van de werkloosheid.

C. een recessie met deflatie.

D. een hoogconjunctuur met inflatie.

3. Bij overbesteding zijn de bestedingen…

A. kleiner dan de productiecapaciteit.

B. kleiner dan de import.

C. groter dan de productiecapaciteit.

D. gelijk aan de productiecapaciteit.

4. Welke besteding schommelt meestal het sterkst met de conjunctuur?

A. Investeringen

B. Consumptie van voedsel

C. Huur

D. Overheidsbestedingen aan onderwijs

5. Welke indicator is meestal vooruitlopend?

A. Het aantal uitkeringen

B. De loonsom

C. Werkloosheid

D. Producentenvertrouwen

6. Waarom is werkloosheid een naijlende indicator?

A. De overheid publiceert het later.

B. Werkloosheid hangt niet samen met de conjunctuur.

C. Bedrijven ontslaan pas als de daling aanhoudt.

D. Werklozen worden niet geteld.

7. Wat hoort bij een hoogconjunctuur?

A. Hoge werkloosheid en dalende inflatie

B. Lage werkloosheid en stijgende inflatie

C. Krimp van het bbp

D. Deflatie

8. De inflatie daalt van 4% naar 1%. De prijzen…

A. stijgen nog, maar langzamer.

B. blijven gelijk.

C. dalen.

D. stijgen sneller.

9. Waarom is deflatie gevaarlijk?

A. Lonen stijgen te snel.

B. Export wordt te groot.

C. Rente stijgt automatisch.

D. Mensen stellen aankopen uit.

10. Loon +2%, inflatie +2%. De koopkracht…

A. blijft gelijk.

B. stijgt met 2%.

C. daalt met 2%.

D. stijgt met 4%.

11. Wat meet de consumentenprijsindex?

A. De lonen van werknemers

B. De prijsontwikkeling van een vast pakket consumptiegoederen

C. Het vertrouwen van consumenten

D. De omzet van winkels

Antwoordmodel

Voor de docent, of voor zelfcontrole: alle antwoorden bij dit werkboek.

Eindquiz — antwoordsleutel

1. D 2. C 3. C 4. A 5. D 6. C 7. B 8. A 9. D 10. A 11. B

Rekenopdrachten — antwoorden

1. 30 mld €

900 - 870 = 30.

2. 4 %

384.000 / 9.600.000 × 100% = 4%.

3. -1 %

(792 - 800) / 800 × 100% = -1%.

4. 5 %

(126 - 120) / 120 × 100% = 5%.

5. -1,9 %

103 / 105 × 100 = 98,1 -1,9%.

6. 2 %

104 / 102 × 100 = 102,0 +2,0%.

7. 2.550 €

2.500 × 1,02 = € 2.550.

8. 2.451,92 €

2.550 / 1,04 = € 2.451,92.

9. -0,5 %

101,5 / 102 × 100 = 99,5 -0,5%.

10. 1,3 %

102,5 / 101,2 × 100 = 101,3 +1,3%.

Examenopgave — antwoordmodel

Vraag 1 (1 p)

Ja: in K3 en K4 is de groei negatief, dus twee kwartalen (een half jaar) achter elkaar krimp.

Vraag 2 (2 p)

Het producentenvertrouwen is al in K2 negatief, terwijl het bbp dan nog groeit (pas in K3 krimp). Ondernemers zien eerder dat er minder orders binnenkomen; de productie daalt later.

- 1 p: vertrouwen negatief in K2, bbp krimpt pas in K3
- 1 p: uitleg: ondernemers merken orders/verwachtingen eerder

Vraag 3 (2 p)

Bedrijven ontslaan niet meteen als de vraag daalt: ontslaan en later opnieuw werven is duur, en ze

wachten af of de daling aanhoudt. Pas als de krimp doorzet, gaan ze personeel ontslaan.

- 1 p: bedrijven wachten af / ontslaan kost geld
- 1 p: pas bij aanhoudende krimp ontslagen werkloosheid naijlend

Vraag 4 (2 p)

Er ontstaat onderbesteding: de vraag is kleiner dan wat bedrijven kunnen produceren. Bedrijven kunnen hun prijzen minder verhogen (of geven kortingen) om toch te verkopen, dus de inflatie daalt.

- 1 p: onderbesteding / dalende vraag
- 1 p: bedrijven verhogen prijzen minder lagere inflatie

Vraag 5 (2 p)

102,5 / 101,2 × 100 = 101,3 de koopkracht stijgt met 1,3%.

- 1 p: juiste berekening met indexcijfers
- 1 p: +1,3%

Vraag 6 (2 p)

Bij deflatie stellen consumenten en bedrijven aankopen uit, omdat het later goedkoper wordt. De bestedingen dalen verder, waardoor de krimp en de werkloosheid toenemen: de recessie kan overgaan in een depressie.

- 1 p: uitstel van bestedingen
- 1 p: verdere krimp / werkloosheid (depressie)

Verwerkingsopdrachten — modelantwoorden

Les 3.1

Verwerkingsopdracht

1. K6 en K7: twee kwartalen achter elkaar krimp, dus een half jaar negatieve groei.
2. K1 tot en met K4: de groei is hoog; de economie draait waarschijnlijk boven of rond de capaciteit.
3. Bij een depressie daalt naast de productie ook het prijspeil (deflatie). Dat kun je zien aan een negatieve inflatie, gemeten met de consumentenprijsindex.

Les 3.2

Verwerkingsopdracht

1. Jaar 1: bestedingen 820 > capaciteit 800: overbesteding van 20 (hoogconjunctuur). Jaar 2: 790 < 816: onderbesteding van 26 (laagconjunctuur).
2. Investeringen: van + 6% naar - 8%. Zij reageren het sterkst op de verwachtingen van bedrijven.
3. Een auto kun je uitstellen: de oude doet het nog. Boodschappen en huur moet je blijven betalen.

Les 3.3

Verwerkingsopdracht

1. Het producentenvertrouwen daalt al vanaf K2 en wordt negatief in K4; de bbp-groei wordt pas in K5 negatief. Het vertrouwen herstelt ook eerder: het stijgt vanaf K6, de groei pas vanaf K7.
2. Consumenten met weinig vertrouwen sparen uit voorzorg en stellen grote aankopen uit. Daardoor dalen de consumptieve bestedingen.
3. Bijvoorbeeld de werkloosheid: die stijgt pas als bedrijven zeker weten dat de laagconjunctuur aanhoudt.

Les 3.4

Verwerkingsopdracht

1. Overbesteding hogere prijzen; krappe arbeidsmarkt hogere looneisen; hogere loonkosten bedrijven verhogen prijzen; en zo verder.

2. Bedrijven kunnen niet genoeg personeel vinden en kunnen dus niet meer produceren, ook al is er vraag. Openingstijden worden beperkt en wachttijden lopen op.

3. De prijs van vliegtickets, hotels of restaurantmaaltijden: veel vraag, beperkte capaciteit, dus de prijzen stijgen.

Les 3.5

Verwerkingsopdracht

1. Bijvoorbeeld: export daalt exporteurs produceren minder ontslagen werklozen besteden minder winkels verkopen minder nog meer ontslagen.

2. De schuld blijft in euro's gelijk, maar inkomens en prijzen dalen. Het kost dus relatief meer inkomen om de schuld af te lossen.

3. Dalende inflatie: prijzen stijgen nog, maar langzamer (bijvoorbeeld van 3% naar 1%). Deflatie: prijzen dalen (bijvoorbeeld -1%).

Les 3.6

Verwerkingsopdracht

1. Hoogconjunctuur: 104 / 102 × 100 = 102,0: +2,0%. Laagconjunctuur: 102 / 99 × 100 = 103,0: +3,0%.

2. Voor iemand die werkloos wordt, daalt het inkomen sterk (een uitkering is lager dan het loon). Het gemiddelde in de tabel geldt alleen voor wie zijn baan houdt.

3. Gepensioneerden of mensen met een uitkering waarvan de hoogte achterblijft bij de inflatie; spaarders als de rente lager is dan de inflatie.

Oefeningen — modelantwoorden

Les 3.1

1. Wat is conjunctuur?

De schommelingen van de economische activiteit (productie, bestedingen, werkgelegenheid) op korte termijn, rond de structurele groei.

2. Wanneer spreek je van een recessie?

Als er minimaal een half jaar (twee kwartalen achter elkaar) sprake is van negatieve groei van het bbp.

3. Wat is het verschil tussen een recessie en een depressie?

Bij een depressie is er naast een recessie ook deflatie: het algemeen prijspeil daalt.

4. De groei is drie kwartalen achter elkaar positief, maar steeds lager: 0,9%, 0,5%, 0,1%. Is er sprake van een recessie? Leg uit.

Nee. De economie groeit nog steeds, alleen minder snel. Er is (nog) geen krimp. Wel kan het wijzen op een afkoelende economie en het begin van een laagconjunctuur.

Les 3.2

1. Wat is overbesteding?

De totale bestedingen zijn groter dan de productiecapaciteit: er wordt meer gevraagd dan het land normaal kan produceren.

2. De productiecapaciteit is 900 mld euro, de bestedingen zijn 870 mld euro. Wat voor situatie is dit, en hoe groot is het verschil?

Onderbesteding van 30 mld euro: er is meer capaciteit dan vraag. Dit hoort bij een laagconjunctuur.

3. Waarom schommelen investeringen sterker dan consumptie?

Bedrijven investeren alleen als ze verwachten dat ze de extra capaciteit nodig hebben. Bij slechte vooruitzichten stellen ze investeringen makkelijk uit. Consumptie bestaat voor een groot deel uit noodzakelijke uitgaven (boodschappen, huur) die gewoon doorgaan.

4. Leg uit waarom een recessie bij belangrijke handelspartners kan leiden tot een laagconjunctuur in Nederland.

Handelspartners kopen minder Nederlandse producten: de export daalt. Nederlandse bedrijven produceren minder en investeren minder, waardoor de bestedingen dalen en er onderbesteding ontstaat.

Les 3.3

1. Noem drie soorten conjunctuurindicatoren.

Economische indicatoren (bbp, export, investeringen, consumptie), vertrouwensindicatoren (consumenten- en producentenvertrouwen) en arbeidsmarktindicatoren (werkloosheid en werkgelegenheid).

2. Waarom is het producentenvertrouwen een vooruitlopende indicator?

Ondernemers merken al vroeg dat orders binnenkomen of wegvallen en passen hun verwachtingen aan, voordat de productie en het bbp veranderen.

3. Waarom loopt de werkloosheid vaak achter de conjunctuur aan?

Bedrijven ontslaan pas mensen als ze zeker weten dat de daling aanhoudt (ontslag en later weer werven is duur). In een herstel wachten ze eerst af voor ze nieuwe mensen aannemen.

4. De werkgelegenheid stijgt, maar de werkloosheid daalt niet. Hoe kan dat?

Het arbeidsaanbod (de beroepsbevolking) stijgt even snel, bijvoorbeeld doordat meer mensen gaan werken of zoeken nu er meer banen zijn. De nieuwe banen gaan dan naar nieuwkomers in plaats van naar werklozen.

Les 3.4

1. Wat gebeurt er met de inflatie in een hoogconjunctuur?

Die stijgt: door overbesteding kunnen bedrijven hogere prijzen vragen (bestedingsinflatie).

2. Leg uit wat een loon-prijsspiraal is.

Prijzen stijgen, werknemers eisen hogere lonen om hun koopkracht te behouden, bedrijven berekenen de hogere loonkosten door in hun prijzen, en daarna eisen werknemers weer hogere lonen.

3. Waarom kunnen werknemers in een hoogconjunctuur makkelijker hogere lonen afdwingen?

De arbeidsmarkt is krap: er zijn veel vacatures en weinig werklozen. Werkgevers moeten meer bieden om personeel te vinden en te houden.

4. Waarom is een hoogconjunctuur niet alleen maar goed nieuws?

Overbesteding leidt tot stijgende inflatie, waardoor de koopkracht van spaarders en mensen met een vast inkomen daalt. Bedrijven kunnen bovendien geen personeel vinden. En hoe hoger de piek, hoe harder de klap als de conjunctuur omslaat.

Les 3.5

1. Wat is deflatie?

Een daling van het algemeen prijspeil.

2. Waarom is deflatie gevaarlijk voor de economie?

Mensen en bedrijven stellen aankopen uit, omdat het later goedkoper wordt. Daardoor dalen de bestedingen nog

verder. Bovendien wordt de reële last van schulden zwaarder.

3. Wat gebeurt er met de inflatie in een laagconjunctuur, en waarom?

Die daalt. Door onderbesteding is er weinig vraag; bedrijven verlagen prijzen of verhogen ze minder om toch te verkopen.

4. Leg uit hoe een laagconjunctuur zichzelf kan versterken.

Minder bestedingen minder productie ontslagen en lagere inkomens minder consumptie nog minder bestedingen. Ook dalen investeringen door slechte vooruitzichten.

Les 3.6

1. Wat is koopkracht?

De hoeveelheid goederen en diensten die je met je inkomen kunt kopen: het reële inkomen.

2. Je loon stijgt met 3%, de inflatie is 5%. Wat gebeurt er met je koopkracht (één decimaal)?

103 / 105 × 100 = 98,1 de koopkracht daalt met 1,9%.

3. Je verdient € 2.500 per maand. Je loon stijgt met 2% en de inflatie is 4%. Wat is je nieuwe nominale loon, en hoeveel is dat in prijzen van vorig jaar?

Nominaal: 2.500 × 1,02 = € 2.550. In prijzen van vorig jaar: 2.550 / 1,04 = € 2.451,92.

4. Waarom dalen winsten in een laagconjunctuur meestal sterker dan lonen?

Lonen liggen vast in contracten en cao’s en worden zelden verlaagd. De omzet daalt wel, terwijl veel kosten (lonen, huur, rente) doorlopen. Wat overblijft, de winst, daalt daardoor sterk.